

FAIR PLAY: ETİMOLOJİK, SEMANTİK VE TARİHSEL BİR BAKIŞ

İbrahim YILDIRAN*

ÖZET

Bu çalışmada, insan erdem ve davranışının kurallar ötesi bir ölçütü olarak kabul edilen fair play kavramı, etimolojik (köken bilimsel) ve semantik (anlam bilimsel) gelişimi ile Antik, Orta ve Yakın Çağ sportif aktivitelerine yansıtış biçimleri bakımından değerlendirilmektedir. Fair play kavramında oyunu (play) tanımlayan İndo-Germen kökenli 'fair' sıfatı, başlangıçta sahip olduğu estetik içeriğini hiç kaybetmemiş, 14. yüzyıldan itibaren yüklenen etik anlamıyla zenginleşmiştir. 15. yüzyıl turnuva kurallarında geçen 'foules play' ifadesinden, kavramın önce zıddıyla ortaya çıktığı söylenebilir. 'Fair play' terkihi ile sporla ilişkili ilk kullanımı 17. yüzyılda görülürken, doğrudan spor diline girişi 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Kavramın kapsadığı davranış biçimlerinin sporda görünümü çok daha gerilere gitmektedir. Zira gerek Antik Çağ olimpiyat oyunlarında, gerekse Orta Çağ şövalye turnuvalarında fair play prensiplerini yansıtan davranışlara rastlanılmaktadır. Ancak, günümüz fair play prensiplerinin temellerinin 19. yüzyılda İngiltere'de atıldığı ve bu dönemin değişime uğrayan sosyo-kültürel yapısı ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle, Public Schools'larda uygulanan eğitim reformları, İngiliz soylularının yarışma ve bahis tutkuları, primogenitur yasası ve amatör kurallar, günümüz fair play anlayışının gelişmesi ve yayılmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Fair Play, Etimoloji, Semantik, Tarihsel Gelişim.

FAIR PLAY: AN ETYMOLOGICAL, SEMANTICAL AND HISTORICAL ASPECT

ABSTRACT

In this study, the concept of fair play, which is considered to be a criteria beyond the rules regulating human virtue and behavior, is examined in terms of its reflections on sports activities of antique, middle and modern ages as well as etymological and semantical development. It is seen that the adjective 'fair', describing the play in the concept of fair play, came from the Indo-Germanic origin and has always had its meaning 'aesthetic' even today. It is claimed that the concept first emerged as 'folue play', the sheer opposite of the concept itself, in the 15th century tournaments. The relationship of the concept with the sports was first seen in Shakespeare's plays in the 17th century. The use of the concept in sports environments first was in the 18th century. The behaviors related to the concept in sports environments date far back to earlier centuries, though. The behaviors reflecting fair play were seen both in Olympics of Antique Age and Medieval Knights Tournaments. However, the modern understanding of fair play occurred in the 19th century of England and the concept was mostly related to socio-cultural structure of the century. More specifically, educational reforms in Public Schools, English Royals' enthusiasm for betting and competition, the law of primogeniture, amateur rules has greatly contributed to the rise, development and dissemination of modern fair play, as it is known today.

Key Words: Fair Play, Etymology, Semantics, Historical Aspect.

Giriş

Fair play, toplumsal hayatın tüm alanlarındaki ilişkilerin düzeni ve düzeyiyle ilgili bir kavram olmasına rağmen, neredeyse tamamen –belki de artık daha çok orada arandığından- birlikte anıldığı sporla benzer bir tarihsel gelişim gösterir. Her ikisi de kavram olarak doğuşlarından önce var olagelen çok çeşitli insan eylem ve davranışlarını süreç içinde tek bir kelimeyle ifade edebilme kabiliyetini gösterdiler ve sürekli genişleyen kapsamlarıyla diğer dillerde anlam daralmasına uğramaksızın karşılanamadıklarından İngilizcedeki aktüel morfolojik yapılarıyla doğrudan ödünç alındılar: “Spor[t]” ve “Fair Play”. Böylelikle ilki eylemi, diğeri o eylemin ahlakını tanımlayan olgular olarak insan-spor ilişkisinin ayrıl(a)maz, iki parçası haline geldiler.

Bununla birlikte, paralel görünüm sergileyen etimolojik (köken bilimsel), semantik (anlam bilimsel) ve tarihsel süreçlerin incelenmesi konusunda her birine düşen pay literatürde oldukça orantısızdır.

Günümüzde spor kapsamında değerlendirilen ve birçoğu insanlığın tarih öncesi devirlerde biyolojik varlığın devamı için ürettiği ve zaman içinde askeri, dinsel, sosyal vb. pratiklerin bir parçası haline gelen çeşitli etkinliklerin spora evrilmiş süreçlerine spor tarihi

araştırmalarında sıklıkla değinilmiştir. ‘Spor’ kelimesinin etimolojisi ve anlamlanması süreci de, bir Orta Çağ kavramı olan ve “limanda olmak” anlamına gelen *‘de portu’*dan hareketle (Bkz. Ortega y Gasset, 2005), Orta Latince ve Fransızca üzerinden İngilizcede nihayet bulan *disportare>desport>to disport>sport* formuna dönüşüm çizgisinde ele alınmıştır.

Fair play kavramı ise gerek kelime kökeni ve anlam gelişimi, gerekse içerdiği davranışların geçmiş çağların sportif etkinliklerinde mevcudiyetleri ve varsa sergileniş biçim ve sıklıkları bakımından araştırmalarda henüz yeterince konu edinilmemiştir. Oysaki fair play kavram ve idealinin tarihsel süreç içerisindeki serüveni, modern sporun fair play kapsamındaki problemlerinin gerçekçi yaklaşımlarla değerlendirilebilmesi ve günümüzde açıkça artış gösteren sporda erdemsiz davranış eğilimlerinin nedenlerinin doğru anlaşılabilmesine katkı sağlayabilecek ilginç ipuçları verebilir niteliktedir. Dolayısıyla bu çalışmada, fair play kavramının etimolojik ve semantik gelişimi ile sporda fair play anlayışının geçmiş çağ sportif etkinliklerine yansısı, Antik Çağ olimpiyat oyunları ve Orta Çağ şövalye turnuvaları ile 19. yüzyıl İngiliz toplumsal yapısı ve sporunda aranmakta; kurallara uyma, fırsat eşitliğine riayet, rakibe ve hakem otoritesine saygı gibi fair play ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Fair Play Kavramına Etimolojik ve Semantik Bakış

İngilizce *‘fair play’* kavramında oyunu (play) tanımlayan ve güzel, insafli, temiz, dürüst, namuslu, adil, iyi, uygun, doğru vb. anlamları içeren *‘fair’* sıfatı, aslında İndo-Germen kökenlidir. Sözcüğün, 4. yüzyıldan itibaren belgelenebilen en eski Germen yazı dili Gotçadaki önceli *‘fagr’s’*, *‘uygun’*, *‘yararlı’* anlamı taşırken, sonraları eski Yüksek Almanca (8.-11. yy) ve eski Nors dilinde (9.-14. yy) *‘güzel’*, *‘dostça’* anlamlarını da yüklenmişti. Bu, *‘fair’* kelimesinin, bugün sahip olduğu *‘estetik’* içerikli kullanımını başlangıçtan itibaren hiç kaybetmediğini göstermektedir (Jost, 1973: 15). *Estetik* anlamdan *etik* içeriğe geçiş ise henüz 14. yüzyılda İngiliz edebiyatçısı Geoffrey Chaucer’in eserlerinde görülmektedir. Chaucer, *‘fair’* ifadesini *‘terbiyeli’*, *‘namuslu’*, *‘dürüst’*, *‘doğru sözlü’* karşılığı olarak, *‘fairnesse’* ve *‘fairhede’* sözcüklerini de sıklıkla *‘içsel güzellik’* anlamında kullanmıştı. İçsel güzellik onun için *‘erdem’* demektir (Héraucourt, 1939: 41; Jost, 1973, 16; Lenk & Pilz, 1989: 41).

‘Fair Play’ kavramının gelişim çizgisinin başlangıcı ise, 15. yüzyılın ikinci yarısında, Lord Tiptofte’nin 1467 tarihli şövalye turnuva kurallarında geçen, *‘fayre Attaynt’* (adil/dürüst kazanma) ve centilmenlik dışı davranışlar için kullanılan *‘foule play’* (faullü oyun) ifadelerine kadar götürülebilir (Jost, 1973: 17; Müller, 1988: 8; Gillmeister, 1988: 12). Kural ihlalleri anlamında *‘foul play’* ifadesinin kullanılmış olması, turnuva kurallarının etik içeriğine ve kurallara uygun olmayan davranışların açıkça tanımlandığına işaret etmektedir.

Kavram 16. yüzyıl başlarında (1510) bir Robin Hood baladında, tam olarak bugünkü anlamını karşılamasa da, *‘fair game’* ve doğrudan *‘fair play’* olarak geçmektedir. Ancak, burada *‘fair’*, bireyin ahlaki bir yükümlülüğü ile ilgili değildir (Jost, 1973: 17, 18). Kaldı ki, günümüzdeki anlamıyla fair play kavramının ilk önce tam da bir bireysel spor olarak okçuluk bağlamında nakledilmiş olabileceği çok şüphelidir. Zira okçuluğa ilişkin yarışmalarda fair

play anlayışına aykırı davranışlar eksenini, fair playe uygunluk veya aykırılık durumlarının net olarak gözlemlenebildiği mücadele sporlarıyla veya şans oyunlarıyla kıyaslandığında, çok sınırlıdır. Bu nedenle Jost (1973: 19), her iki kaynaktan geçen 'fayre', 'fair' ve 'fair play' kavramlarının, bugünkü kapsamlı anlamlarının öncüsü olarak görülemeyeceğini, sadece 'kavram' olarak var olduklarının söylenebileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, kabul edilebilir olan, 'fair play' ifadesinin 15. ve 16. yüzyıllarda fiziksel aktiviteler bağlamında kullanılmadığı, William Shakespeare (1564–1616) zamanına kadar da sadece şans oyunları çerçevesinde söz konusu olduğudur.

Shakespeare, 16. yüzyıldan 17. yüzyıla geçişte fair play kavramını ilk olarak şans oyunlarının ve hatta sporun sınırlı çerçevesini aşan bir anlamda kullanmıştır. Fair play onunla anlam genişlemesine uğramış; en az iki bireyin rekabete dayalı ilişkileri bağlamında kullanılmaya başlamış, popüler dil hazinesine mal olmuştur (Jost, 1973: 26). 16. yüzyıl sonlarında Shakespeare'de, tamamen genel bir kullanımla ve 'fırsat eşitliğini korumak', 'şövalyeye düşünüş tarzını göstermek' anlamında geçen fair play kavramının (Gillmeister, 1988: 13), spor alanına girişi 17. yüzyılın ilk yarısında yine muhtemelen Shakespeare'in dramaları yoluyla gerçekleşmişse de, sporda kullanımı, 17. yüzyılda da yaşamın diğer alanlarına kıyasla hala daha seyrek (Jost, 1973: 26). Kavramın doğrudan spor terminolojisinde yer alışı ise 18. yüzyılda gerçekleşmiş (Gillmeister, 1988: 13) ve 19. yüzyıldan itibaren sporda en önemli tutumları tanımlayan terim olarak gittikçe ağırlık kazanmıştır.

Günümüzde fair play teriminde oyunu tanımlayan İngilizce 'fair' sıfatının içerdiği anlam alanı, 'güzel', 'yakışık alır', 'hoş', 'soylu', 'kibar', 'doğru', 'samimi', 'hoşgörülü', 'sakin', 'ölçülü', 'ağırbaşlı', 'uygun', 'makul', 'sahici', 'adil', 'eşit', 'onurlu', 'tarafsız', 'kurallara uygun', 'eşit şanslar altında' karşılıklarında görüldüğü gibi geniş bir yelpazeye dağılmaktadır. Bu geniş anlamlılığın ifadenin başka dillere çevrilmesinde yarattığı güçlük, sözcüğün tüm modern diller tarafından ödünç alınmasına yol açmıştır. Kelimenin anlam zenginliği fair play düşüncesinin ayrıntı zenginliğini de beraberinde getirmiş ve bu spesifik olarak sporda kendini göstermiştir (Lenk & Pilz, 1989: 23). Fair play konusunda Alman dilinde yazılmış makalelerin bir analizinde Rahe (1987: 78), kavramın kapsam alanının, sosyal davranış biçimleri spektrumunda oldukça geniş bir yer tuttuğunu saptamıştır. Bu nedenle Bollnow, 'fair' kavramını, yeni ve çağa uygun bir ahlaki erdem ve insan davranışının, kurallara sığdırılmayan, ancak müthiş ince ve kibar yansımaları olan ölçütü olarak görmektedir (Akt. Haubrich, 1965: 24).

Toplumsal yaşamın tüm alanlarına ilişkin bir kavram olmakla birlikte aidiyeti daha çok sporda pekişen 'fair play'in spor kapsamlı tanımları, gerçekleşmesi yada gerçekleşmemesinde sporu çevreleyen tüm referans gruplarının payı olmakla birlikte daha çok 'sporcu' üzerinden yapılmaktadır. Sporda fair play'in merkezinde sporcunun bulunması şüphesiz oyunun gerçekleşmesini sağlayan asli unsurun sporcu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda fair play, sporcuların yarışmalar esnasında, güçlenen şartlar altında dahi kurallara sabırla, tutarlı ve bilinçli olarak riayet etmeleri, fırsat eşitliğini bozmamak amacıyla haksız avantajları kabullenmemeleri, rakibin haksız

dezavantajlarından yararlanmaya kalkışmamaları, rakibi düşman değil, aksine oyunun gerçekleşmesini sağlayan, eşdeğer haklara sahip birey ve partner olarak görmeleri ve değer vermeleri çabalarında kendini göstermektedir.

Fair play tanımları kapsamında verilen davranış biçimleri ilk defa 1964 yılında Hans Lenk tarafından 'formal' ve 'informal' fair play anlayışı olarak ayrılaştırılmıştır (Lenk, 1964). Bu ayrımda, formal fair play, amir hükümler içeren oyun kurallarını kabullenme ve onlara kesinlikle uyma ile sınırlıdır. informal fair play ise yaptırımlarla zorunlu tutulmayan, bilakis, şövalye ruhuyla, rakibe ve hakeme saygıyı esas alan bir tutumu ifade etmektedir (Lenk, 2000: 26). Daha açık bir ifadeyle, informal fair play, yaptırımlarla zorunlu tutulmayan, aksine sporda kuralların talep ettiği ötesinde, sporcunun rakibi ile eşit şartlarda yarışma arzusunu, rakibin maruz kalacağı haksız durumları gidermek için gösterilen çabayı, kendi yarar ve yargısına uygun olmasa bile hakem kararlarına saygı göstermeyi, aleyhine de olsa hakemlerin doğru karar almalarına yardımcı olmayı, galibiyet ya da mağlubiyette ölçülü davranmayı esas almaktadır (Ateşoğlu, 1974: 7-8).

Antik Çağ ve Fair Play Anlayışı

Antik Çağ'da fair play anlayışının var olup olmadığı konusunda dönemin mükemmel periyodik oyunlarından en önemli ve anlamlısı olan olimpiyat oyunlarına katılan "kazanma hırsı veya baskısı" altındaki sporcuların davranışlarına bakarak fikir sahibi olmak mümkün görünse de, ilgili zaman dilimi içinde kalan Antik Yunan Klasik çağının, kendinden çok sonraki devirlere dahi esin kaynağı olabilen eğitim sisteminin araçlarının ve hedeflediği ideal insan tipinin irdelenmesi, bütünü kavranmasında kolaylık sağlayabilecektir. Dolayısıyla iki başlık altında ele alınacak bu bölümde, öncelikle sporda fair play anlayışına taban oluşturabilecek nitelikleri geliştirmeye yönelik izler taşıdığı düşünülen Antik Çağ ideal insan anlayışının ve buna yönelik çabaların mahiyeti kısaca ortaya konulmaya çalışılacak, sonra da antik olimpiyat oyunlarında söz konusu olan çeşitli davranış biçimleri günümüz fair play anlayışı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Antik Çağ'da İdeal İnsan Anlayışı

Antik Yunan eğitim ideali, 'kalokagathia' terkinde ifadesini bulan 'güzel' (kalos) ve 'iyi' (agathos) insan yetiştirmeye yöneliktir. Kalokagathia, insanın fiziksel, zihinsel ve ahlaksal mükemmeliyetini; etik ve estetik niteliklerin uyumlu bütünlüğünü vurgulamaktaydı. Etik niteliklere ilişkin "iyilik" ile estetik niteliklerin tanımlayıcısı "güzellik" kavramlarının oluşturduğu kalokagathia idealinin her bir yarımı Davidson (2008: 22)'a göre, 'arete', 'meziyet' veya 'kusursuzluk' olarak adlandırılıyordu. Yunanlılar için meziyet her şeyden evvel, içtenlik, sahibilik, doğruluk, bütünlük, uçarılıktan veya hafifmeşreplikten uzaklık anlamına geliyordu. Herhangi bir kişide kalokagathia idealinin gerçekleşebilmesi için üç şart gerekiyordu: önce soylu bir tabiat, sonra doğru davranış tarzına sürekli temrin veya terbiye ve nihayet titiz, dikkatli öğretim.

Antik Yunan'da ideal insan anlayışı, *iyi+güzel* ekseninde kalarak, ancak neyin 'iyi' ya da 'güzel' olduğu çeşitli felsefi akımlara bağlı olarak değişiklik göstererek gelişmişti. Girit-Miken Çağı'nda (MÖ 1600-1200), savaş ve yarışmalardaki başarılarıyla şan ve şöhret kazanmış soylu kahramanın yansıttığı ideal insan tipi, Arkaik Çağ (MÖ 800-500) aristokrasisinde 'iyi'yi temsil eden 'savaşçı ölçütler' (cesaret, yiğitlik, kararlılık, kuvvet, çabukluk, beceriklilik) ve 'güzel'i niteleyen 'estetik ölçütler' (bedensel güzellik) olarak ortaya çıkmıştı. Spor, değerlerin ve becerilerin sergilenme alanı olarak önemli bir işlev görüyordu. Savaşçı beceriler ve erkeksi güzelliğe dayalı ideal insan tipi anlayışı MÖ 7. yüzyıldan itibaren toplumsal düzendeki değişimlere paralel olarak çözülmeye başladı. Yeni toplumsal şartlar, gelişen felsefeye bağlı yeni ölçüler, zihinsel yapıda değişim ve aristokratik değer yargılarının çözülmesi, en yüksek değer olarak fiziksel performansın da sorgulanmasına yol açtı. Antik Yunan Klasik Çağı'nda (MÖ 500-300), halkın siyasi iktidara katılımını garanti altına alan Solon kanunları (MÖ 594) ve Kleistenes'in anayasa reformu (MÖ 507) ile Atina'nın gerçek anlamda demokratik hukuk devletine dönüşmesi, birey-devlet yakınlaşmasını ve sosyal bilinç, adalet ve ahlak anlayışlarının gelişmesini sağladı. Bu çağda "iyi" insan (agathos) kavramı, fiziksel beceriler yanında, sosyal davranış ve bilgeliği de kapsıyordu. Fiziksel 'güzellik' (kalos) ise sadece dışsal bir görünüm değil, aynı zamanda ruhsal yapının bir yansımasıydı. Kim tüm bu nitelikleri uyumlu bir biçimde kendinde barındırıyorsa, ideal insan (kalokagathos) addediliyordu (Bohus, 1986: 17-26). Erken Klasik Çağ'ın kalokagathia ideali, eski arkaik-aristokratik yüksek değer olan 'arete'nin inceltilmiş, derinleştirilmiş hali olarak da görülmektedir (Poplow, 1972: 103). Sistemin işleme, genel olarak yüksek bir eğitim düzeyini şart koştuğundan, 7-18 yaş erkek çocukları için, devlet tarafından desteklenen ve denetlenen kamuya açık okul sistemine geçildi. Yeni insan modeli artık imtiyazlı bir sınıfla ilişkili değildi. Her yurttaş bunu eğitim yoluyla (paideia) gerçekleştirebilirdi. Bu nedenle, resim, retorik, gramer ve matematik gibi temel dersler yanında, ağırlıklı olarak müzik ve çeşitli spor aktivitelerinden oluşan beden eğitimine dayalı Atina okul sisteminin hedefi, şehir devleti yurttaşlarının, fiziksel, zihinsel ve ahlaki niteliklerinin uyumlu gelişimini sağlamaktı (Bohus, 1986: 26-27). Yunan Klasik Çağı şairlerinden Pindar, spor oyunlarının, insan değerinin sınanmasında en önemli araç olduğuna dikkat çekerek, bu oyunların kişide içkin olan "en iyiyi" ortaya çıkardığını ve bu "en iyinin" de ahlakı ve aklı içerdiğini belirtmektedir. Temel ahlaksal erdemleri (adalet, bilgelik, mertlik ve ölçülülük) spor yoluyla tanıyan gençlerin oluşturduğu bir toplumun ahlaksal açıdan güçlü olması çok doğaldı (Dürüşken, 1991: 128).

Klasik Çağ eğitim-öğretim ideali, Site devletleri sisteminin çöküşüyle, MÖ 4. yüzyıl başarılarında çözüldü. Bunun neticesi olarak da, yeni toplumsal ve buna bağlı yeni pedagojik anlayışlar gelişti. Yeni anlayışların oluşumunda belirleyici bir rol oynayan Sofistler, Klasik *kalokagathia*'yi 'etik' içeriğinden uzaklaştırıp, yalın zihinsel bir eğitim idealine dönüştürdüler. Sofist eğitim-öğretimin hedefi, hayatta kalma becerisi kazandırmaktı ve bunun şartları, konuşma becerisi, mantıklı düşünme ve somut bilgiydi. Böylece, sofist düşüncede jimnastik de insanın bütünsel eğitiminde üstlendiği asıl eğitim fonksiyonunu kaybediyor; sadece sağlığın kazanılması ve korunması için bir araç konumuna indirgeniyordu. Eş

zamanlı olarak yeni değer anlayışlarını temsil eden büyük felsefe okullarının (Sokrates, Platon, Aristoteles) insanın gerçek değerlerini zihinsel-ahlaki erdemlerde görmeleri, klasik *kalokagathia* idealinin zihinsel-ahlaki erdemleri içermesine neden oldu. Gerçi jimnastik bu geç Klasik felsefecilerinde hala insan yetiştirmenin vazgeçilmez bir parçasıydı; ancak ikinci plana düşmüştü. Sofistlerde olduğu gibi cimnastiğin önemi sağlık üzerindeki etkileriyle sınırlıydı. Dolayısıyla henüz Klasik Çağ'ın başlarında vücut kültürünün gelişim istikameti değişmişti (Bohus, 1986: 32; Popplow, 1972: 127-137).

Antik Çağ Olimpiyat Oyunları ve Fair Play

Fair play anlayışının günümüzdeki anlamıyla 19. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıktığı düşüncesi bir hayli yaygındır. Bununla birlikte geçmiş çağların sportif mücadelelerinde bugünkü sporda erdemlik düşüncesi kapsamına girebilecek davranış biçimlerinin sergilenmemiş olması düşünülemez. Yüzyılımızda dahi spor karşılaşmalarında fair play idealinin tam olarak yerleştirilemediği göz önüne alınırsa -ki hile ve aldatmacalar, kurallara uymama ve saldırgan davranışlar oldukça sık gündeme gelmektedir- eski çağların sporcularının çağımızda da örnek sayılabilecek erdemli tutum ve davranışları, en azından sportmenlik anlayışının ilk izleri, prototipleri sayılabilir.

Literatürde, Antik Olimpiyat Oyunları (MÖ 776–MS 393) kapsamındaki 'kutsal' yarışmalara katılan sporcuların davranışları hakkındaki değerlendirmeler daha çok destansı verilere dayalı ve kişisel bakış açılarıyla ilgilidir. Günümüz fair play kavramının karakteristik özelliklerinin Antik Çağ'da görülebildiğini ileri süren Wischmann (1962: 51), neredeyse tamamı kahramanların Truva önlerindeki sportif faaliyetlerine ayrılan ve spor tarihine ait en eski edebi-tarihi vesika olarak da tanımlanan Homerik destanlardan İlyada'nın XXIII. faslına dayanarak verdiği örneklerde, henüz o zamanlar 'yarışma kuralları'nın mevcut olduğunu ve kural ihlallerinin 'ahlak dışı' karşılandığını belirtmekte ve 'Antilochos'un, atlı araba yarışlarında çift koşumunu bir dar geçitte yarışma kurallarına aykırı olarak geçtiğini fark ettiği Menelaos'a galibiyet ödülünü devretmesi ve onun da gösterilen dürüstlük karşısında bir kısırak olan ödülü ona geri vermesi' davranışını Antik Çağ'da centilmence mücadele ruhunun varlığına delil olarak göstermektedir. Wischmann (1962: 52) ayrıca, atletlerin yarışmalar esnasında haksızlık yapmayacaklarına dair törenle and içtikleri antik olimpiyat oyunlarında da, ana hatlarıyla günümüz fair play anlayışıyla belirli ölçüde "benzerlik" gösteren davranışların tespit edilebildiğini ve tamamen değişik zaman dilimleri ve değişik toplumsal yapıları nedeniyle de bir "aynılığın" zaten beklenemez olduğunu vurgulamaktadır. Guttman (1987: 11) ise, amatör ve profesyonel spor arasında fark tanımayan eski Yunanlıların modern fair play kavramından oldukça uzak olduklarını ileri sürmekte ve İlyada'nın XXIII. faslına başka bir sayfasından verdiği örnekle, Yunan mitolojisinde atletlerin başarılarının nasıl hile ve sahtekârlıklara dayalı olduğunu belgelemeye çalışmaktadır.

Mitolojinin sisli verileri bir yana, antik olimpiyat oyunları pratiğinde kural ihlallerinin önüne geçmek için sıkı kurallar söz konusuydu. Yarışmacılar oyunların ilk günü kurallara uyacaklarına dair, babaları, erkek kardeşleri ve antrenörleri ile birlikte

“yeminlerin koruyucusu” (Horkios) Zeus heykeli önünde ant içiyorlardı. Kuralların yaptırım konusunda tam sorumluluk sahibi olan hakemler de (Hellanodikai) adil davranacaklarına ve yarışmalarla ilgili bilgileri gizli tutacaklarına dair yemin ediyor, ayrıca hakimlik görevleri de bulunduğundan, herhangi bir ihlal durumunda cezayı infaz ediyorlardı. Atletler gibi zeytinyağı ile yağlanılan, ancak rakibin tutabilmesi için pudra sürülen güreşte, Aristophanes’in tabiriyle bazı “vicdansız” güreşçiler, rakiplerinin tutması muhtemel yerlerine yağlı ellerini gizlice sürüyorlardı. Direktiflere uymayan yarışmacı ve antrenörler, genellikle kölelere uygulanan bir yöntemle cezalandırılıyor, halkın önünde kırbaçlanıyorlardı (Swaddling, 2000: 33, 66). Daha ağır kural ihlalleri halinde sporcu derhal diğer yarışmalardan ihraç edilerek “onursuz” damgasıyla memleketine gönderiliyordu. En tiksindirici suçlardan biri olarak rüşvete rastlandığında ise farklı ve ağır bir ceza uygulanıyor; masrafları Olympia kutsal mekânında zaferi rüşvetle satın almaya kalkışan atletlere ödetilmek üzere, kaidesi üzerindeki levhaya cezalının adının ve kentnin yazıldığı bir bronz Zeus heykeli yaptırılıyor ve heykeller kasıtlı olarak sporcuların Stadion’a gitmek üzere kullanmak zorunda oldukları yol üzerine yerleştiriliyordu (Decker, 1995: 150). Ancak rüşvete görece nadir rastlanıyordu (Swaddling, 2000: 33).

MS 2. yüzyıl sonlarında yaşamış ünlü gezgin ve coğrafyacı Pausanias, antik olimpiyat oyunlarından da etraflıca bahsettiği “Yunanistan’ın Tasviri” adlı eserinde, bu tür olayların Olympia’da ilk kez MÖ 388’de gerçekleştiğini yazmaktadır: Tesalyalı boksör Eupolos, aralarında olimpiyat şampiyonu unvanını taşıyan Halikarnaslı Phormion da olmak üzere üç rakibine para teklif etmişti. Heykel yaptırma cezaları atletlerin kazanma hırslarını engelleyememiş olmalı ki 112. Oyunlarda (MÖ 332) Atinalı Kallippos pentatlonda zaferi satın almaya kalkışmış, kendisi ve rüşvet verdiği atletler altı bronz heykel cezasına çarptırılmışlardı. Bir servete mal olan cezaları atletlerin karşılayamaması durumunda sitesi ödemek zorunda bırakılıyordu. MÖ 1. yüzyıl ortalarında Rodos’lu iki güreşçi, Eudolos ve Philostratos, para karşılığı galibiyet anlaşması yaptıklarından iki heykel cezası aldılar. 192. Olimpiyatta (MÖ 12), üstelik oyunların garantörlüğünü yürüten Elisli bir yurttaşın rüşvet yoluyla oğlu için zaferi satın almaya çalışması oyunların adını iyice lekelemiş, ceza olarak yaptırılan heykellerden biri Stadion girişine, diğeri ise Elis Gymnasionu’na dikilmişti. Bir Elislinin böyle fena bir davranışta bulunması Pausanias’ı çileden çıkarmıştı. Antik Olimpiyat Oyunları süresince meydana gelen son olayda boksörler Deidas ve Sarapammos 226. Olimpiyatta (MS 125) danışıklı dövüşüklerinden ikişer bronz heykelle cezalandırılmışlardı. Böylece yaklaşık 1000 yıllık bir süreçte gerçekleşen beş rüşvet olayında ceza olarak 18 Zeus heykeli yaptırılmıştı (Decker, 1995: 150-151). Zanes (Zeus’un çoğulu) denilen bu heykellerin kaideleri bugün halen Olympia’da mevcuttur.

Antik olimpiyat oyunlarında, günümüzde mücadele sporları için vazgeçilmez olan ‘sıklet’ düzenlemesi söz konusu değildir. Bu nedenle en iri güreşçiler genellikle kazanıyorlardı (Swaddling, 2000: 67). Dolayısıyla, fair play anlayışının en önemli prensiplerinden olan yarışma şartlarının eşitliği, antik olimpiyatlarda -en azından- mücadele sporlarında yok gibidir. Sıklet anlayışının olmayışı, kiloya bağlı önemli avantaj-dezavantajları beraberinde getirmekte ve ‘fırsat eşitliği’ prensibine aykırı düşmektedir.

Guttman (1987: 12) da, seyircilerin aşırı derecede taraflı ve galiplerin mağluplara karşı saygısız olduğu antik olimpiyat oyunlarında, bugünkü anlamda bir spor centilmenliğinin mevcut olmadığı kanısındadır.

Şüphesiz, antik olimpiyat oyunlarında görülen erdemsiz davranışların nedenini, başlangıcından itibaren uzun bir süreçte ortaya çıkan toplumsal değer yargılarındaki değişme ve çözümlerde aramak gerekir.

Arkaik Çağ'da, sayımı ilk olarak MÖ 776'da şampiyonların resmen listelenmesi ile başlayan olimpiyat oyunlarında sportif yarışmalar, dinsel festivallerin en önemli parçası ve neredeyse tanrılara sunulan bir adak konumundadır. Sportif mücadelede zaferin tanrının bir hediyesi olduğu anlayışı, zafer kazanan atletlerin neredeyse tanrı tarafından seçilmiş, onurlandırılmış, kutsal bireyler olarak görülmelerine yol açmıştır. Klasik Çağ'da site devletleri arasındaki gittikçe artan rekabet davranışı oyunlara da sıçramış; bir atletin bireysel başarısı, mensup olduğu site devletinin başarısı olarak değerlendirilmiş, şampiyonlar site halkı tarafından muhteşem törenlerle karşılanıp, yüksek miktarlarda para ödülleri ve yaşam boyu özel haklarla desteklenmişlerdi (Bohus, 1986: 18, 28). Klasik Çağ ortalarına gelindiğinde oyunların artık tanrılara sunulacak bir niteliğinin kalmamış olması, MÖ 4. yüzyılda yarışma yerleriyle kutsal bölgenin birbirinden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır (Alpman, 2001: 143). Oyunların kutsallıktan sıyrılması sporcuların kuralları ihlal etmeyeceklerine dair ettikleri yeminin yaptırımını da iyice azaltmış olmalı ki, kazanmak için etik dışı yollara başvurma eğilimi bu yüzyıldan itibaren giderek artmıştır. Nitekim Pausanias'ın saptadığı ilk rüşvet olayı, MÖ 4. yüzyıl başlarına aittir.

Bu sonucun asıl nedeni, galipler için yapılan ölçsüz gösterilerde yansıyan, yarışmaların heyecan yaratan, coşturucu ve itici gücünün, vücut kültürü uğruna harcanan karşılıksız çabaları değersiz hale getirmesine ve bunun yerini kazanç ve yararlanma tutkusu ile beslenen bir tutumun almasına bağlanabilir. Böylece, oyunlarda '*agonistik*', yani karşılıksız ve ideal yarışma sanatı, yerini o günkü anlamıyla meslek sporculuğu demek olan '*atletik*'e bırakmıştır (Alpman, 2001: 141).

Literatürde, Antik Çağ sportif yarışmalarında ve olimpiyat oyunlarında fair play anlayışının varlığı, görüldüğü üzere tartışmalıdır. Bu anlayışın korkunç Roma stadyumlarında aranmasının beyhude bir çaba olduğuna dair görüşler ise oldukça yaygındır (Wischmann, 1962: 51; Weiler, 1981: 232-253; Guttman, 1987: 12).

Orta Çağ ve Fair Play Anlayışı

'Orta Çağ' ve 'beden' ilişkisi söz konusu olduğunda ilk akla gelen, Katolik kilisesinin bedene yönelik düşünce yapısını yansıtan "beden temrinleri şeytan işidir" (palastrica diaboli negotium) ifadesidir. Bununla birlikte, sadece soylulara özgü olmak üzere, "şövalyeliğin yedi becerisi" sayılan ata binme, yüzme, ok atma, eskrim, av, satranç ve iyi şiir okuma becerilerini geliştirmeye yönelik bedensel alıştırmalar yapılabilirdi (Gür, 1979: 29). Yine de, fair play anlayışının kaynaklarını inceleyen araştırmacıların bir bölümü, bu idealin

ana hatlarının Orta Çağ şövalye turnuvalarında konulmuş olduğu fikrini taşımaktadır. Hatta 'fair' kavramının çoğu durumlarda 'şövalyeye' kavramıyla değiştirilebilir olduğu dahi ileri sürülmektedir (Wischmann, 1962: 65).

Fair play anlayışının başlangıcını Hıristiyan düşüncesi etkisindeki şövalyeliğin yükselme çağında gören Indorf (1938: 11, 73), şövalye turnuva kurallarında yer alan bir takım ahlaki tutumların, spora taşındığını ileri sürmektedir. Zira şövalyeye tutum, karşılaşmada şartların -örneğin silahların- eşitliğini; yenilmiş, silahsız ya da düşmek gibi diğer nedenlerle etkisiz hale gelmiş rakibe onurlu muameleyi; genel karşılaşma talimatlarına ve özel anlaşma hükümlerine uymayı içermektedir. Bu kurallar sadece turnuvalarda değil, ciddi mücadelelerde de ideal şeref yasaları olarak kabul edilmektedir. Fair play anlayışını yansıtan bu tür tutum ve davranış biçimleri, 17. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen "soylu ve halk sporunun kaynaşması" yoluyla sadece soylulara özgü olmaktan çıkmış, sonraları hümanistlerin 'centilmen-ideali'nde yenilenmesi ile eğitime de sirayet ederek nihayet bütün İngiliz sporunda geçerlilik kazanmıştır. Dolayısıyla Indorf (1938: 73), fair play ruhunun en önemli taşıyıcısının eskrim, güreş ve boks karşılaşmaları yanında şövalye turnuvaları olduğunu ileri sürmektedir.

Şövalye davranış biçimleriyle fair play ilkeleri arasında, 'haksız avantajlardan kaçınma', 'rakibe saygı ve onurlu muamele' bakımından yakın bir ilişki olmasına rağmen, belirli noktalarda ayrılmaktadırlar. Guttman (1987: 11, 12)'a göre, seyircisi tamamen taraflı olan Orta Çağ turnuvaları, krallık gücünü bir gösteri alanı olduğundan, modern fair play anlayışının kesinlikle şart koştuğu, 'sporcuların mevcut performanslarını ortaya koyabilmeleri' ilkesinin tam olarak gerçekleşme imkânı zayıftı. Çünkü turnuvanın politik fonksiyonuna zarar vermemek için şövalye, kralının her türlü küçük düşürülmesinden kaçınmak zorundaydı. Böylece, Orta Çağ şövalyeliğinin davranışları şan ve şerefle sıkı sıkıya bağlantılı olduğundan, turnuvalarda fırsat eşitliği değil, zümre menfaatleri ve gösteriş ön planda tutulmaktaydı (Müller, 1988: 8).

19. Yüzyıl İngiliz Toplumsal Yapısı ve Sporda Fair Play Anlayışı

Modern sporun kendini daha önceki tüm tarihsel fiziksel aktivite formlarından ayıran prensipleriyle İngiltere'de doğması nasıl toplumsal yapı ile ilgiliyse, modern fair play anlayışının da spor içinde ve etrafında yine aynı coğrafyada şekillenmesi ilgili toplumun spordan beklentileriyle doğrudan ilişkilidir. Beklentilerin karşılanması ise İngiliz toplumunda bir dizi siyasi, sosyal ve pedagojik reformların gerçekleştirilmesini zorunlu kılmıştır.

Public Schools ve Fair Play

Modern sporun İngiltere'deki gelişimiyle fair play anlayışının içeriği, sporu "amaç" edinen, bahis tutkusuyla bağlantılı olarak fırsat eşitliğini kollayan ve bunu yazılı kurallarla garanti altına alan bir sosyal tabakanın temel ahlaki tutumu olarak belirginleşiyordu

(Luther & Hotz, 1994: 5). Okul sporu bağlamında da yine ilk kez 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında İngiltere’de gündeme gelen kavram, spora ilişkin, fakat sporla sağlanan eğitimin bir ilkesidir ve aynı zamanda, örnek insan tanımlamaları için de kullanılmaktadır (Erdemli, 1996: 151).

19. yüzyılda fair play prensiplerini içselleştiren İngilizler için fair play davranışlarını teşvik eden öncelikli iki kaynak aile ve yeni gelişen spor basınıydı. Ancak en doğrudan etki sıkı bir reforma tabi tutulan Public Schools denilen Eton, Harrow, Winchester, Charterhouse, Rugby gibi kolejlerden ve iki büyük üniversite, Oxford ve Cambridge’den geliyordu.

19. yüzyıl reform hareketlerinin anlam ve önemini, kolejlerin reform öncesi durumları anlaşılır kılmaktadır. İlk 1382’de açılan ve esas olarak dar gelirlielerin eğitimi için düşünülen yatılı kolejler, 18. yüzyıl süresince sadece aristokrat sınıfa mensup çocukların devam ettiği eğitim kurumları haline gelmiş (Eichberg, 1978: 106) ve sayıları yetersiz öğretmenleri, sağlıksız okul binaları, ilkel barındırmaları, disiplinsiz öğrencileri ile de yozlaşmış, amacından uzaklaşmıştı (Brase, 1967: 19). Kendi aralarında çete savaşları yapan, içki içmeyi, kumar oynamayı ve kargaşa çıkartmayı erkeklik ispatı olarak gören öğrenciler, Fransız devriminden sonra, yıllarca, orta tabakadan öğretmenlere karşı sınıf imtiyazlarını sayısız isyanlarla kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Uygunsuz tutum ve davranışlar doğal olarak spora da yansıyor ve özellikle, kurallara saygısızlığın gösterilmesinde araç olarak kullanılan, kalecilik gibi pasif görevlerin küçük ve zayıflara verildiği, forvet gibi aktif görevlerin ise büyük ve güçlüler tarafından alındığı futbolda kendini gösteriyordu (Eichberg, 1978: 106).

19. yüzyılın ilk yarısında tarihçi ve ilahiyatçı Thomas Arnold (1795-1842) tarafından Rugby kolejinde başlatılan ve diğer kolejler tarafından da örnek alınan reform hareketleri, yüzyılın ikinci yarısında pedagog Edward Thring (1821-1887) tarafından, eğitimde sporun ve sporda fair play anlayışının ön plana çıkarılmasıyla yeni boyutlar kazanıyordu. Arnold, müdürlüğünü yaptığı Rugby kolejinde ilk önce öğrencilerin çağa uygun düşmeyen geleneklerini, tutum ve davranışlarını değiştirmeye çalışmıştı. Eğitiminin hedefi ‘genç Hristiyan centilmen’ yetiştirmek olan Arnold, bunun için dine ağırlık veriyor ve öğretmenlerinde öğreticilikten ziyade örnek karakter arıyordu (Brase, 1967: 26, 36). Spora karşı kişisel bir ilgi duymamakla birlikte, moral eğitim aracı olarak sporu kullanıyor; yüksek tabakanın zengin, huzursuz, şımarık ve tembelle çocuklarını spor sayesinde Hristiyanlaştırmayı umuyordu (Guttman, 1987: 13). Arnold, iyice bozulmuş olan manevi nitelikleri eğitmek için, öğrencilerin spor alanlarında serbestçe harcadıkları çabadan yararlanmaya çalıştı. Sorumluluk anlayışını geliştirmek ve toplumsal yaşama kazandırmak için spor derneklerine itirazsız boyun eğdikleri kaptanlarını kendileri seçen öğrencilerin gruplaşmalarını sağlayan tartışmaları, çalışmaları ve girişimleri toplum yaşayışını öğrenmeleri için kusursuz bir çarçılık devresi olarak görülüyordu. Bireysel spordan çok, takım sporunun geliştirilmesi amaçlanıyordu. Okullar genellikle kırsal alanlarda kurulduklarından, oyun alanlarının tesisinde güçlük çıkmıyor; yatılı okul sistemi,

takım çalışmalarının gelişimini kolaylaştırıyordu. Yeterli zamanı yaratmak için, okul programları spora haftada en az üç yarım gün bırakacak biçimde düzenlenmişti (Gillet, 1975: 55-57).

Takım sporlarının özellikle ön planda tutulması nedensiz değildi. 19. yüzyıl içlerine kadar ferdi ve takım oyunlarını değerlendiren İngilizler, ilk bu zamanda takım oyunlarının, insanın başka becerilerini ferdi oyunlardan daha çok geliştiren büyük eğitsel değerini keşfetmişlerdi (Hoyler, 1933: 101). Eğitsel perspektiften değeri anlaşılan takım oyunları böylece okul sporlarına giderek artan bir oranda giriş imkânı bulmuştu (Hirn, 1936: 107). Öğrenciler, boş zamanlarında futbol veya kriket oynamaları için teşvik ediliyor; öğretmenler centilmen davranışların devamına dikkat etmekle görevlendiriliyordu (Brase, 1967: 32). Gençler, sınıflar ya da okullararası yarışmalarda, kendilerinden kişisel olarak üstün başarı beklenmeyen baskısız bir ortamda tüm güçlerini takımlarında belirli bir amaç için sarf etmeyi, rakip takıma saygıyı, yenilgiyi soğukkanlılıkla karşılamayı öğreniyorlardı (Alpman, 2001: 257). Dolayısıyla, fair playin “bilinçli beden eğitimi” içinde gittikçe artan anlamı, takım düşüncesi ve anlayışının güçlenmesiyle bağlantılıydı (Hirn, 1936, 107). Doğal olarak bir sporda mücadele karakterinin ağırlık kazanmasıyla heyecan ve hırs tehlikesi de artmakta ve fair playe daha çok ihtiyaç duyulmaktadır (Indorf, 1938: 10). Takım oyunlarının medenileştirilmesi ve modernleştirilmesiyle fair play özellikle koruma fonksiyonu bakımından temel şart konumuna yükseliyordu. Diğer bir ifadeyle fair play, katılım ve performans sergileme konusunda eşit bireysel imkân ve şartları garanti altına alıyor, davranışları kontrol ediyor ve oyunu düzenliyordu (Hirn, 1936: 107).

Uppingham kolejinin müdürlüğünü yapan Edward Thring’in eğitim ideali ise Arnold’un aksine, öğrencilerin pratik hayata uyumunu sağlamaktı. Thring, karakter eğitiminde sporun değerini teşhis ederek, spor ve cimnastiği müfredat programına almış, İngiliz yatılı kolejlerinin ilk cimnastik salonunu tesis ettirmişti (Brase, 1967: 38-41). Döneminde her türlü spor belirlenmiş kurallara göre yapıyor ve spora tutkun öğretmenler, komutlarını sürekli, o günlerin popüler bir şiiirinin dizeleriyle tekrarlıyorlardı: “play up! play up! and play the game!” (Guttmann, 1987: 13).

Arnold’un eğitim ideali ‘Genç Hristiyan Centilmen’ sayesinde, kolejlerin spor sahalarında fair play kavramının yerleşmesine olumlu ortam hazırlanmış ve “araç” olarak görülen spor ve sporda fair play düşüncesi zamanla “amaç” haline gelmişti. Aynı zamanda fair play ideali, model alma ve yüksek tabakanın organizasyonları yoluyla oldukça çabuk halk sporunda da görülmeye başlamış, İngiliz düşüncesinin sporlaş(tırıl)ması ve sporun yaygınlaşması ile gittikçe “spor idealinden yaşam idealine” dönüşmüş ve fair düşünme ve davranma İngiliz’in en yüksek etik karakter özelliği haline gelmişti (Indorf, 1938: 74). Bu nedenle fair play kavramı, ‘İngiliz ahlakının merkezi noktası’ ve spor alanları ise benzeri olmayan ‘ahlaki eğitim tesisleri’ olarak tanımlanmıştı (Kircher, 1927: 24)

Reformlar yoluyla spor alanlarında elde edilen kusursuz sonuçlar, yeni düşüncenin İngiliz okul sisteminde yaygınlaşmasına neden oldu (Gillet, 1975: 56). Öğrenciler, sporda

centilmenliğin ahlaki bir gösterge olarak övüldüğü kolejlerden üniversitelere, oradan da imparatorluğun dünyadaki hâkimiyet alanlarına dağılıyor (Gutmann, 1987: 14) ve doğal olarak fair play kavramını da taşıyor, yaygınlaştırıyorlardı. İngiltere’de, eğitimde sporun ve sporda fair play anlayışının hakim kılınmasının olumlu sonuçları 19. yüzyılın son çeyreğinde modern olimpiyat oyunlarının kurucusu Baron Pierre de Coubertin’i de etkilemiş ve fair playin öngördüğü “şövalyeye düşünüş” anlamındaki ahlaklılık anlayışı olimpizm fikrinin temellerinden birini oluşturmuştu.

İngiliz Soylular Sınıfı ve Fair Play Anlayışı

Fair play kavramının yerleşmesi ve yaygınlaşmasında İngiliz soylularının asırlardır süregelen bahis, yarışma ve yarıştırmaya tutkuları oldukça önemli bir rol oynamıştır. Henüz 17. yüzyılın başlarında soyluların, ödülleri, kuralları, koşu alanları, hakemleri ve kiloları belirlenmiş jokeyleri ile yarışlar düzenledikleri bilinmektedir (Eichberg, 1978: 41). Yarışmalara olan ilgiyi arttırmak amacıyla girişilen bahisler sayesinde vahşi ve kaba müsabaka türleri medeni formlara dönüşüyor, soylular karşılaşma boyunca iyi niyetin korunmasına, centilmenliğin sürdürülmesine ve kurallara uyulmasına dikkat ediyorlardı (Wischmann, 1962: 70).

Diğer yandan, sadece en büyük erkek çocukların unvan ve mülkiyet hakkına sahip olacaklarını hükme bağlayan primogenitur yasası sonucu orta sınıfa dahil edilen “unvansız” diğerleri, tutum ve davranışlarıyla centilmen olarak kabul görmek ve spor faaliyetleri esnasında soylu kökenlerini göstermek için çaba sarf ederken, dikkatlerini soylulara yönelmiş olan orta sınıf ise özellikle spor alanlarında onların moral değerlerine uyum sağlıyorlardı (Wischmann, 1962: 72).

Amatör Kurallar ve Fair Play

18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere’de ortaya çıkan amatör kurallar, başlangıçta, çalışan kesime belirli spor dallarını kapalı tutmak amacı ile soylularca belirlenen bir tür koruyucu düzenlemeler niteliğindedir. Çalışan sınıfın sporda centilmenlik prensiplerini kavrayamayacağı kabul ediliyor, sporun “temiz” kalması böylece garanti altına alınmak isteniyordu (Pils & Wewer, 1987: 27). Korkulan, dar gelirli insanların sporu maddi kazanç amacıyla yapacakları ve sosyal seviyesini düşürerek moral içeriğinden uzaklaştıracağıydı. Örnekle olarak, kriket sporunda henüz 18. yüzyılda amatör ve profesyonel arasında net bir ayırım vardı. Ancak ayırımı belirleyen, oyuncuların para uğruna oynayıp oynamadıkları değil, ait oldukları sosyal tabaka ve parayı nasıl kullandıklarıydı. Çünkü dar gelirli kriketten kazandıkları paraya geçimleri için ihtiyaç duyarken, varlıklı oyuncular bunu ilave bir cep harçlığı olarak görüyorlardı (Harris, 1972: 183). Bu nedenle meşhur Henley yarışlarına, geçimlerini mekanisyen, esnaf veya işçi olarak sağlayanlar amatör kürekçi kabul edilmediklerinden katılamıyorlardı. Bunlara dayanarak Guttmann (1987: 15), amatör ve fair play kavramlarının aynı sosyal adaletsizlik ortamından çıktıklarını ifade etmektedir.

Sonuç olarak, tarihsel gelişim süreci içerisinde fair play idealinin araştırılmasında ‘ya hep, ya hiç’ hükmünden yola çıkılamayacağı görülmektedir. Bugünkü anlamıyla fair play kavramının Antik Çağ ve Orta Çağ sportif karşılaşmalarında bulunmadığı yolundaki kanaatler, kurallara riayet, fırsat eşitliği, haksız avantajlardan kaçınma ve hakem otoritesine saygı gibi önemli benzerliklerin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Literatürde Antik Çağ olimpiyat oyunlarında cereyan eden olumsuz örnek kolay sayısının azlığı, sporcularının en azından formal fair playin gerçekleşmesinin başlıca yansıma biçimi olan ‘yarışma kurallarına uyma’ davranışını sıklıkla sergilediklerini gösterir mahiyettedir. Oyunlarda, anlık kural ihlallerinin hâkim rolü de bulunan hakemler tarafından henüz müsabaka esnasında kırbaç darbesiyle sporcuya hatırlatılması, fırsat eşitliğini bozacak girişimlerin ‘vicdansızlık’ olarak nitelendirilmesi, daha ağır ihlallerde sporcunun yarışmadan men edilmesi ve zaferi rüşvetle satın alma gibi en ağır suçların, adlarının kalıcı olarak lekelenmesini sağlayacak biçimde cezalandırılması gibi yaptırımlar, sporcuların kurallara uygun olmayan davranışlardan uzak durmalarını büyük ölçüde sağlamış olmalıdır. 15. yüzyıl İngiliz turnuva kurallarında kural ihlallerinin tanımlanmış olması ve şövalye davranış biçimleriyle günümüz fair play ilkeleri arasında, haksız avantajlardan kaçınma, rakibe saygı ve onurlu muamele bakımından yakın bir ilişki bulunması, Orta Çağ sportif aktivitelerinde uygulama sürecinin etik içeriğine verilen önemi yansıtır biçimdedir. Dolayısıyla, gerek Antik Çağ yarışmaları ve olimpiyat oyunları, gerekse Orta Çağ turnuvalarında, günümüz fair play anlayışının kapsamına giren erdemli tutum ve davranış biçimlerinin ilk izlerini görmek mümkündür.

Bununla birlikte, günümüz fair play prensiplerinin sistematik temellerinin 19. yüzyıl İngiltere’inde atıldığı ve dönemin değişimler geçiren sosyo-kültürel yapısı ile direkt ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle, yatılı kolejlerde başlatılan reformlarda öğrencilerin karakter eğitiminde sporda fair play anlayışının ön plana çıkarılması, İngiliz soylularının bahis tutkuları ve üzerine bahis oynanan müsabakaların kurallara uygun olarak yapılmasına dikkat etmeleri, sadece ilk doğan erkek çocuklara unvan ve mülkiyet hakkı tanıyan yasa sonucu orta sınıfa dahil edilen diğerlerinin sporda centilmenlik anlayışını alt tabakalara yaymaları, fair play idealinin gelişmesinde en önemli rolü oynamışlardır. Ayrıca, başlangıçta çalışan sınıfları belirli spor dallarından uzak tutmak amacıyla konulan amatör kurallar, her ne kadar bir sosyal adaletsizliği yansıtmışsa da, sporda fair play anlayışının yerleşmesine katkı sağlamıştır. Açıkça anlaşılmaktadır ki, fair play düşüncesinin içeriği tarihi süreç içinde sosyal gruplara bağlı olarak değişmiş; şövalyelerin ve centilmenlerin aristokratik davranış kalıplarından, zamanla bir halk davranış biçimine dönüşmüştür.

Yazışma Adresi (Corresponding Address):

İbrahim Yıldırım

Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Abant Sok. 12

06330 Gazi Mahallesi, Ankara, Türkiye

E-posta: yildiran@gazi.edu.tr

KAYNAKLAR

- Alpman C.** (2001). *Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi*. Ankara: GSGM.
- Ateşoğlu M.** (Çev.) (1974). *Sporda Erdemlik: Fair Play*. Ankara: GSB.
- Bohus J.** (1986). *Sportgeschichte: Gesellschaft und Sport von Mykene bis heute*. München, Wien, Zürich: BLV.
- Brase G.** (1967). *Bildung und Erziehung in den englischen public Schools: Tradition, Entwicklung, Kritik*. Bad Heilbrunn/Obb.: Klinkhardt.
- Davidson T.** (2008). *Greklerde Eğitim Düşüncesi*. (A Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say.
- Decker W.** (1995). *Sport in der griechischen Antike: vom minoischen Wettkampf bis zu den olympischen Spielen*. München: Beck.
- Dürüşken Ç.** (1991). *Antik Çağda Sporun Anlamı, Önemi ve Eğitimi. Türk-Alman Diyalogunda Spor Ahlakı ve Spor Felsefesine Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu*. (A Erdemli, Haz.). İstanbul: Meva, s. 127-130.
- Eichberg H.** (1978). *Leistung, Spannung, Geschwindigkeit: Sport und Tanz im gesellschaftlichen wandel des 18./19. Jahrhunderts*. Stuttgart: Klett.
- Erdemli A.** (1996). *İnsan, Spor ve Olimpizm*. İstanbul: Sarmal.
- Gillet B.** (1975). *Spor Tarihi*. (M Durak, Çev.). İstanbul: Gelişim.
- Gillmeister H.** (1988). *Fair Play: Ein Wort macht Geschichte. Fair geht vor, auch in Seoul'88*. (yy.): Deutsche Olympische Gesellschaft, s. 12-13.
- Guttman A.** (1987). *Ursprünge, soziale Basis und Zukunft des Fair Play*. *Sportwissenschaft*, 17(1), 9-19.
- Gür A.** (1979). *Spor ve Sosyal Sınıflar*. İstanbul: Aydınlık.
- Harris HA.** (1972). *Sport in Grossbritannien. Geschichte der Leibesübungen*. Bd. 4. (H. Ueberhorst, Ed.). Berlin, München, Frankfurt: Bartels & Wernitz, s. 182-189.
- Haubrich W.** (1965). *Die Bildsprache des Sports im Deutsch der Gegenwart*. Schorndorf: Hofmann.
- Héraucourt W.** (1939). *Die Wertwelt Chaucers: Die Wertwelt einer Zeitenwende*. Heidelberg: Winter.
- Hirn A.** (1936). *Ursprung und Wesen des Sports*. Berlin: Weidmann.
- Hoyle A.** (1933). *Gentleman-Ideal und Gentleman-Erziehung mit besonderer Berücksichtigung der Renaissance*. Leipzig: Felix Meiner.
- Indorf H.** (1938). *Fair Play und der "Englische Sportgeist"*. Hamburg: Friederichsen, de Gruyter & Co.
- Jost E.** (1973). *Die Fairness*. Ahrensburg: Czwalina.
- Kircher R.** (1927). *Fair Play: Sport Spiel und Geist in England*. Frankfurt: Frankfurter Societaets-druckerei.
- Lenk H.** (1964). *Werte, Ziele, Wirklichkeit der modernen Olympischen Spiele*. Schorndorf: Hofmann.
- Lenk H.** (2000). *Zur Fairness unter Systemzwaengen*. *Leistungssport*, 30(6), 25-27.
- Lenk H, Pilz GA.** (1989). *Das Prinzip Fairness*. Zürich: Edition Interform.

- Luther D, Hotz A.** (1994). Fairness im Sport-Lernen fürs Leben? *Leibesübungen–Leibeserziehung*, 48 (5), 4-8.
- Müller N.** (1988). Historische, philosophische und pädagogische Dimensionen des Fair Play. *Fair Play im Sport, Fairness im Leben.* (Bernhard Schwank, Ed.). Mainz, p. 8-20
- Ortega y Gasset, J.** (2005). *Avcılık Üstüne.* (D Türkömer, Çev.). İstanbul: YKY.
- Pilz GA, Wewer W.** (1987). *Erfolg oder Fair Play?: Sport als Spiegel der Gesellschaft.* München: Copress.
- Popplow U.** (1972). *Leibesübungen und Leibeserziehung in der griechischen Antike.* Schorndorf: Hofmann.
- Rahe B.** (1987). Fair Play in der Schule und Erziehung. *Schulverwaltungsblatt Niedersachsen*, 3, 78-84.
- Swaddling J.** (2000). *Antik Olimpiyat Oyunları.* (B Gürün, Çev.). İstanbul: Homer.
- Weiler I.** (1981). *Der Sport bei den Völkern der Alten Welt.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wischnann B.** (1962). *Die Fairness.* Frankfurt: W. Limpert.